

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

(GEMDER)

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı:1

Haziran-2021

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

Kitap Adı : Matematik ve Metafizik
Yazar : Ahmet AYHAN ÇİTİL

Değerlendiren

Hayyam CELİLZADE

hayyamcelilzade@gmail.com

Orcid: 0000-0001-7739-9388

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Kitap Değerlendirmesi

Makale Geliş Tarihi: 22.03.2021

Makale Kabul Tarihi: 31.03.2021

Sayfa Aralığı: 191-198

Ahmet Ayhan Çitil'in *Matematik ve Metafizik* Kitabına Farklı Bir Bakış

(*Matematik Ve Metafizik ve Yaratılış*)

Giriş

Ahmet Ayhan Çitil'in *Matematik ve Metafizik*¹ eseri Kant'ın kattığı metafizik kapısını -Kant'ın projesini dikkate alarak- yeniden açarak yeni bir ontolojinin temellerini atıyor. Söz konusu ontolojinin en temel konulardan birisi "yaratma/yaratılış"tır. Yaratılış, her ne kadar din felsefesinin konusu olarak kabul görse de ontolojiyle doğrudan alakalıdır. Ve bu konuyu ontoloji içerisinde ele alan filozoflardan biri de Platon'dur. *Timaios* diyalogunda yaratılış üzerinde duran Platon, yoktan değil var'dan yaratan bir Tanrı fikri geliştirir. *Tanrı olmadığı zaman bütün, doğal olarak ne durumda bulunuyorsa, onlar da tümüyle o durumdaydılar. İşte Tanrı, onları bu durumlarıyla aldı, onlara idealar ve sayılarla ayrı ayrı biçimler verdi (...)* Bize bütün konuşmamızda kılavuzluk etmesi gereken ilke, işte budur.² *Timaios*'un bu paragrafının *Matematik ve Metafizik*'le ilişkisi olduğu söylenebilir. "Tanrı, onları bu durumlarıyla aldı, onlara idealar ve sayılarla ayrı ayrı biçimler verdi" tezi ve *Matematik ve Metafizik*'in "biyelleştirme" ve "ayırma" ilkeleri arasında irtibat kurulabilir. Bu irtibatı kurabilmek için *Parmenides* diyaloguna bakmalıyız. Sözü edilen diyalogda idealarla tikellerin irtibatı ele alınarak tikellerin nasıl ortaya çıktığı meselesi ciddi bir sorunsala dönüştürülür. Yani *Parmenides* diyalogunun sorunsalı -ki yanıtız/çözümüz bırakırsanız yaratma meselesiyle ilintilidir. Diyalogun sorununa yanıtı Plotinus vermeye çalışır.

Plotinus, evrenin unsurlarının Bir'den ayrı ve bağımsız mevcudiyetleri meselesine eğilerek bir anlamda *Parmenides* diyalogunda

¹ Ahmet Ayhan Çitil, *Matematik ve Metafizik*, Alfa Yayınları, İstanbul 2012. Nesne Merkezli Ontoloji Kuramının I. Kitap'ıdır. Dolayısıyla yazımızda I. Kitap değerlendirilecektir.

² Platon, *Timaios*, çev: E. Güney - L. Ay, Çağdaş Matbaacılık, İstanbul 2001, s. 59.

ki “tümellerle tikellerin irtibatı sorununa” çözüm arar. *Egemençe kusursuz durumda olan Bir, kudretinin aşırı bolluğu vasıtasıyla Zekâ’yı meydana getirmiştir. Bir’e doğru olan yönelişi (ya da dönüşümü) vasıtasıyla bütünlüğüne (eksiksizliğine) ulaşan Zekâ da, kendi sırası geldiğinde Ruh’u oluşturmuştur.*³ Plotinus, Bir’in evren’le olan ilişkisine açıklık getirerek Platon’u da ilgilendiren “neden var olanlar var da yok değil sorusuna “Tanrı var olduğu için” yanıtı verir. Ancak bu kez Hıristiyanlıkla birlikte “yoktan yaratma” tezi fikriyat gündemine giriş yaptı. Her ne kadar yaratma konusunda özellikle ilk dönem Hıristiyan filozofları farklı tezler savunmuş olsalar da Augustinus’la birlikte Kilise’nin resmi doktrini “yoktan yaratma” tezi olur. *Elinde yeri ve göğü yaratacak malzeme yoktu (...)* Şu halde konuştun ve her şey var oldu, bir tek sözün her şeyi yarattı.⁴ Yoktan yaratma tezi, Hıristiyan teolojisinde olduğu gibi Kelam tarafından da savunulur. İslam filozoflarıysa farklı yol izlerler. *Hiçten ancak hiç çıkar” felsefi düşünüş biçiminin temel ilkesi kabul edildiğine göre İslam filozofları yoktan yaratma tezini kabul etmezler. Dolayısıyla araya Hıristiyanlık ve Kelam girmesine rağmen İslam filozofları Platon-Plotinus’a çizgisine daha yakın konum alırlar. Bununla birlikte “sudûr teorisi(nin) yoktan yaratmanın değil zamansal yaratmanın karşıtı bir teori*⁵ olduğunun göz önünde bulundurmamak gerekir.

1. Matematik ve Metafizik’in Konumlandırılması

İlahi Kitap’ta yer alan yaratmayla ilgili olan “(O), göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece “Ol!” der, o da hemen olur⁶ ayetinde yer alan “bir şeye hitap edilmesi” olgusu müzakerelerin merkezinde yer aldı. İslam filozofları buradaki “bir şeyin” vücut bulmamış mümkün varlıklar olduğunu söyler, kelimacılar bu “bir şeyin” hiçlik olduğunu savunurlar. Ancak

³ Plotinus, *Enneadlar*, çev: H. Özden, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 2008, s. 110.

⁴ Augustinus, *İtiraflar*, çev: D. Pamir, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999, s. 269.

⁵ Tuncay Akgün, *Gazali Ve İbn Rüşd’e Göre Yaratma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2001, s. 36.

⁶ (2/117), <http://arsiv.diyantevakfi.org.tr/meal/Bakara.htm>, (03.06.17).

mesele sadece bu tip fikir ayrılıklarında kalmaz, “bir şeyin” vücut bulmadan önceki halinin ne olduğu gibi çetin bir soruna dönüşür. Yani “mümkün varlıkların imkân hali neyi ifade eder” ve “imkân’ın ontolojik statüsü nedir”, soruları fikriyatın gündemini işgal eden en önemli sorunlardan biri olur. Kemalpaşazade’nin *Risâle fi’l-Eys ve’l-Leys* yazısı ortaya çıkana kadar bu sorulara farklı yanıtlar verilmekle birlikte onun geliştirdiği tezlerin hem dönemi hem de *Matematik ve Metafizik*’le benzerliği açısından dikkate değerdir.

Kemalpaşazade’ye göre mümkün varlıkların vücut bulmadan önceki konumları varlığa ve yokluğa eşit derecede açık olmaktan ibarettir. Dolayısıyla imkân’ın ontolojik statüsü “ne var ne yok, hem var hem yok”tur. “Kemalpaşazâde’ye göre, akılsal (aklî mer-tebe) açısın)dan düşünülduğünde, iki çelişğin birden ortadan kalkması söz konusu olabilir. Örneğin, mümkünün mâhiyeti hakkında salt akılsal açıdan düşünülduğünde *Ne vardır, ne yoktur*” denebilir; çünkü mümkünde varlık ile mâhiyet ayrı olup mümkünün mâhiyetine varlık “sonradan” eklenmektedir.⁷ Kemalpaşazade’nin yapmak istediği ve yaptığı aslında neydi? Kanaatimizce Kemalpaşazade evrenin ortaya çıkması anından önce Tanrı’yla birlikte başka bir şeyin varlığını kabul etmeyerek, evrenin unsurlarının/duyusal malzemenin ezeli olmadığını göstermeye çalışır. Binaen kelimcilerin “yoktan var etme” ve filozofların *yokluktan hiçbir şey var olamaz, ortaya çıkmaz*” tezlerini “boşluğun, boş olmadığını⁸ göstererek bir potada eritmek ister.

Kemalpaşazade’nin *leysiyyet* hali diye nitelendirdiği şey aslında hiçlik/boşluk değil. Zira *leysiyyet* halinde var da var değil, yok da var değil. Yani varlığın ve yokluğun ötesinde üçüncü bir ontolojik

⁷ Engin Erdem, Necmettin Pehlivan, “Varlığın ve Yokluğun Ötesi: Kemalpaşazâde’nin “Leys ve Eys’in Anlamının İncelenmesine Dair Risâle”si”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 27 (2012), s. 91.

⁸ Engin Erdem, Necmettin Pehlivan, “Varlığın ve Yokluğun Ötesi: Kemalpaşazâde’nin “Leys ve Eys’in Anlamının İncelenmesine Dair Risâle”si”, s. 87.

hali işaret eder. İşte burada *Matematik ve Metafizik* de devreye girer. Kanaatimize göre *Matematik ve Metafizik*'te Varlığın ve yokluğun ötesindeki bu üçüncü hal *manifold* kavramı altında ele alınır. A. Ayhan Çitil'in *manifold*'dan kastı, yaşam-dünyasında karşılaşılan, deneyimlenen türden duyusal malzeme değil. Duyusal malzemenin birimlerden müteşekkil olduğunun farkında/bilincinde bulunduğu için *manifold*'dan kasıt, birimleşmeden önceki haliyle duyusal malzemedir. Peki, bu haliyle *manifold*, Kemalpaşazade'nin kastettiği anlamıyla *leysiyyet*'e mi tekabül eder?

Kemalpaşazade'nin yaklaşımında "perspektif" in tayin edici konumda olduğu görülür. Mümkün varlığın vücut bulmadan önceki hali için "ne vardır ne yoktur" denmesi mümkünün kendisi bakımındandır. Yani mümkünün perspektifinden, kendisi varlığa gelmeden önce *ne vardır ne yoktur*. Fakat Tanrı'nın perspektifinden *ya vardır ya yoktur*. Başka bir ifadeyle Kemalpaşazade konuyu ele alan kelimacı ve filozofların "perspektif hatası" yaptıklarını gösterir. *Matematik ve Metafizik* de bazen öznenin perspektifinden mümkünlerin vücut bulmadan önceki halini ele alır bazense bizatihi mümkünlerin kendisi bakımından/*manifold*dan kendi olması bakımından meseleyi irdeler. Ancak *manifold*dan kendisi açısından dolayısıyla mümkünün vücut bulmadan önceki halinin ontolojik statüsü hakkında *Matematik ve Metafizik*'in I. Kitap'ı az bilgi sunar. Örneğin, *manifold*dan bizatihi kendisi nasıl kurulur? *Manifoldu* kuran eğer buna Tanrı diyebilirsek, tıpkı nesnesini kuran özne gibi sıfır'ın ve bir'in *Sinn*'ine sahip olarak mı bu işlemi gerçekleştirir yoksa Hegel'in *Geist*'ı gibi kendinde haliyle Tanrı bilinçsiz durumdadır zaman içerisinde kendisine yabancılaşmakla birlikte ortaya çıkan duyusal malzeme üzerinden mi kendi bilincine varır? Bu anlamda *manifold*, Tanrı'nın kendisine yabancılaşması olarak telakki edebilir mi gibi soruları yanıtızsız bırakır. Fakat yazarın ilgili kısımlardaki atıflardan öğrenildiği kadarıyla bu gibi meseleler II. Kitap'ta ele alınacaktır.

Risâle fi'l-Eys ve'l-Leys'e dönülecek olursa Kemalpaşazade çok önemli bir iş başararak bir şeyin zamansal başlangıcıyla o şeyin yaratılması meselesinin ayrı konular olduğunu gösterir. *Leysiyyet* hali evrenin/âlemin zamansal başlangıcı olmasa bile bu onun yaratılmadığı anlamına gelmediğini anlatır.

2. Matematik ve Metafizik ve Yaratma

Matematik ve Metafizik öncelikle görü'nün kuruluşu meselesini mercek altına alır. *Esasen Saf Ben'in ve Saf Ben'e ait bulunan görünün tesisi, düşünme yetisinin muhayyile üzerinden nihayetlenen transandantal bir fiili neticesinde gerçekleşmektedir.*⁹ İlk planda bu tez özneyi ilgilendirir gözükmüş olsa da geniş planda özne de dâhil bütün şeylerin nasıl ortaya çıktığına dair önemli ipuçları içerir. Evren'in – vasat ve vasıta olan- saf ben'de kurulması tezi, evrenin kendinde hakikatının olmadığını söyler. Yani evren bize, transandantal fiil sayesinde şu anda gördüğümüz haliyle “gösterilmektedir/temaşa ettirilmektedir.” Başka bir ifadeyle bütün bu gördüklerimiz peri masalından veya seraptan da ibaret olabilir.

Evrenin kendinde hakikati yoksa o zaman ezililik tartışmaları nihayetlenir, bütün bu tartışmaların boşuna yapıldığı da ortaya çıkmış olur. Binaen Tanrı inancı rasyonellik noktayı nazarından kuvvetlenir. Bununla birlikte yoktan yaratma tezinin felsefi gücü ciddi oranda artar. Zira evrenin kendinde hakikati yoksa evrenin unsurlarının -isterse buna duyusal malzeme isterse madde denilsin- “realiteyi” haiz olmadığı ileri sürülmüş olur. Ya da “evrenin kendinde hakikati vardır ama bu hakikat öznenin bilgisini aşar” denmesi gerekir. Bu alternatifin izinin sürüldüğü takdirde evrenin ezililiğiyle ilgili tartışmalar son bulmaz aksine yeniden filizlenir. I. Kitap bu iki alternatifin varlığını ima etmekle birlikte hiçbirinden yana tavır sergilemez.

Nesnenin kuruluşu sürecinde (anında) iki fiilin “bireyselleştirilme” ve “ayrılma”nın etkin olduğu görülür. Bu fiillerin hakiki

⁹ Ahmet Ayhan Çitil, *Matematik ve Metafizik*, s. 59.

sahibinin özne değil Tanrı olduğu kanaatindeyiz. Zira eğer bu iki fiil özne'ye ilişkin fiillerse o zaman özne önce kendisini idrak etmeli ki sonra bu fiilleri gerçekleştirebilsin. Mamafih eğer özne önce kendisini idrak etmiş olsaydı o zaman kendisini idrak eden zaten kendisinin biricik olduğunun farkına varmış demektir. Dolayısıyla zamansal ve ontolojik açıdan ilk önce bireyselleştirme ve ayrılma fiilleri özne tarafından nesnenin kurulmasında değil de Tanrı tarafından özne'yi ve nesne'yi içeren *ruhsal mekân'ın* kurulmasında tayin edici olmalı. Yani *Matematik ve Metafizik* Tanrı'nın bakış açısından bireyselleştirilme ve ayrılma fiillerinin nasıl gerçekleştiğine dair tezler geliştirir. Ve bu tezler vahdet-i vücud öğretisine yakın konumlandırılabilir.

Sonuç

Var olanlar varlıkları itibariyle imkâna sahip olsalar da vücûttan yoksunlar. Mümkün varlıkların imkân'ı Tanrı'nın ezeli ilminde mahfuzdur ve mümkün varlıkların "imkân'ı" ontolojik değil epistemolojiktir. Tanrı'nın ezeli ilminde tasavvufî dille söylemiş olursak a'yân-i sâbitede mevcûd olan varlıklara vücûd verilmesiyle var olurlar. (...) *âlem olan a'yân-i sâbite, asla varlık kokusu duymamıştır*.¹⁰ Varlıkların mertebelere ayrılmasının vahdet ilkesi dikkate alınarak yapılması -ki buna I. Kitap'ın terminolojisini kullanarak bireyselleştirme fiili denebilir- ve müstakil mertebe olabilmeleri için ayırma/ayrılma -ki buna I. Kitap'ın terminolojisini kullanarak ayrılma fiili denebilir- etkenine ihtiyaç duymaları üzerinde durulması gerekir. Eğer *manifold*du, a'yân-i sâbite olarak ele alacak olursak, I. Kitap'ın ilgili kısımlarının çizdiği panorama'nın, vahdet-i vücud'la benzerlik ihtiva ettiğini düşünülebilir. *Manifold*, Tanrı'nın ilminde sabit mahiyetler olarak telakki edilirse, yaratılacak nesnenin, Bir'in *sinni* dikkate alınarak birimleştirildiği ve Sıfır'ın *sinni* dikkate alınarak *manifold*dan ayrıştığı dolayısıyla kurulduğu söylenebilir. Burada karşımıza önemli bir sorun çıkar. I. Kitap'ın nes-

¹⁰ Abdülgani en-Nablusî, *Ariflerin Tevhidi*, çev: E. Demirli, İz Yayınları, İstanbul 2003, s. 77.

nenin kurulmasına dair ortaya attığı tezler özne'yle ilgilidir yani öznenin nesnesini kurmasıyla ilgilidir. Özne, nesnesini kurma becerisini dolayısıyla bireyselleştirme ve ayırıştırma/ayırma fiillerini nasıl edinir? Bu yeti ona bahşedilmiş mi yoksa evrim sürecinde mi kazanılır? I. Kitap bu soruyu da yanıtlamıyor ama II. Kitap'ın bu soruya cevap vereceği düşünülebilir. Ancak "bahşedilmenin" vahiy sayesinde gerçekleştiği dolayısıyla nesnenin kurulabilmesinin vahiy sayesinde mümkün olduğu düşünülebilir. Vahyin, I. Kitap'ta yer alan *transandantal fiiller*le ilişkisi ise ayrı bir araştırmanın konusudur.

Kaynakça

- Akgün**, Tuncay, *Gazali ve İbn Rüşd'e Göre Yaratma*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2001.
- Augustinus**, *İtirafılar*, çev: D. Pamir, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999.
- Çitil**, Ahmet Ayhan, *Matematik ve Metafizik*, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.
- En-Nablusî**, Abdülğani, *Ariflerin Tevhidi*, çev: E. Demirli, İz Yayınları, İstanbul 2003.
- Erdem**, Engin, **Pehlivan**, Necmettin, "Varlığın ve Yokluğun Ötesi: Kemalpaşazâde'nin "Leys ve Eys'in Anlamının İncelenmesine Dair Risâle"si", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 27 (2012), s. 87-116. <http://arsiv.diyanetvakfi.org.tr/meal/Bakara.htm>, (03.06.17).
- Platon**, *Timaios*, çev: E. Güney – L. Ay, Çağdaş Matbaacılık, İstanbul 2001.
- Plotinus**, *Enneadlar*, çev: H. Özden, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 2008.